

СТВОРЕННЯ І ЗАПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ ОЩАДНО-КРЕДИТНОЇ СИСТЕМИ – ДОМІНАНТА ВЛАСНОЇ ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ

*М.Г. Дмитренко, канд. екон. наук, доц.,
Черкаська філія Української академії банківської справи*

У державі не пройшли поза увагою науковців, економістів і практиків публікації в наукових журналах та засобах масової інформації стосовно того, що в Україну за 1995-2002 рр. обсяги прямих іноземних інвестицій становили 5,3 млрд. дол., а за 8 місяців цього року – усього 0,9 млрд. дол.

І це за умови, коли загальновідомо: без спрямування значних інвестиційних ресурсів на структурну перебудову економіки Україна не матиме ефективних темпів ринкового трансформування. Більше того, четвертий рік економічного зростання не виявив ознак оновлення характеру розвитку. Позитивні в цілому кількісні показники економіки не супроводжуються істотними якісними зрушеннями. Вихід з кризи перехідного етапу, стабілізація національної валюти та відновлення добробуту населення не стали чинниками перебудови економіки з моделі екстенсивного використання наявних потужностей експортоорієнтованих галузей та галузей зі швидким циклом обертання.

Підтвердженням екстенсивного характеру розвитку економіки є також тенденції, що спостерігаються у міжгалузевому русі фінансових потоків на стадії перерозподілу тимчасово-вільних коштів. Станом на 1 жовтня 2003 р. лідером серед видів економічної діяльності за обсягами отриманих коштів є оптова та роздрібна торгівля (питома вага в загальному обсязі наданих кредитів складає 37,8 відсотка).

І тут є слушною думка вітчизняних науковців, що у зв'язку з цим першочерговим завданням є створення сприятливих умов та перехід від наздоганяючого розвитку до інноваційно-структурного типу економічного зростання [1].

Звичайно, перехід до інноваційно-структурного типу економічного зростання вимагає переосмислення в Україні змісту інвестиційно-інноваційної діяльності, джерел її формування, принципову зміну галузевої структури інвестицій тощо. Практика показала, що в Україні іноземні інвестиції в умовах перехідної економіки не стали найважливішим джерелом економічного зростання. Це пояснюється тим, що іноземні інвестори прагнуть за будь-яку ціну добитися короткострокового вилучення прибутку і віддають перевагу інвестиціям з коротким строком окупності. Більше того, практика також підтвердила, що організаційно-економічні механізми сучасної системи інвестування, які діють в Україні, не можуть, навіть, залучити до інвестування ті кошти, які є в країні. Їх значна частина використовується на поточне споживання, перебуває у заощадженнях, у сфері фінансового обігу, у торгівлі або взагалі за межами країни.

Життям не заперечується необхідність міжнародних потоків капіталу. Але іноземні інвестиції аж ніяк не є панацеєю від усіх недуг нашої

економіки. Деякою мірою заслуговує на увагу ставлення вітчизняних економістів до іноземних інвестицій, яке сформульоване таким чином: "... найкраще діяти за принципом: хочеш бути незалежним і багатим – працюй у своїй країні, реформуй свою економіку, створи багатства для себе і експортуй їх за кордон" [3].

Ця думка підтверджується досвідом країн, що розвиваються. Більше того, швейцарський економіст та історик С. Сімонді (1773-1842) був першим, хто розглядав іноземне інвестування як явище, що справляє негативний вплив на економіку, породжує кризовий стан у ній. Французький публіцист П.-Ж. Прудон (1806-1865) поділяв погляди С. Сімонді.

Таким чином, історичний досвід і сьогодення переконують у тому, що Україні, яка оновлюється, слід виробляти власну інвестиційно-інноваційну політику, реалізація якої базувалася б, передусім, на власних джерелах інвестування. І домінанта цієї власної політики – у створенні і запровадженні ощадно-кредитної системи, яка зможе і повинна взяти на себе більшу частину щодо фінансового забезпечення структурної перебудови економіки. У ФРН, наприклад, більше 60 відсотків загальних інвестиційних ресурсів, що живлять економіку, становлять заощадження населення.

Звичайно, все це вимагає посилення ролі і внутрішньої функції держави, бо, за світовим досвідом, внутрішня функція будь-якої держави є основною, зовнішня – додаткове джерело ресурсів. У державі слід налагоджувати чітке управління грошовими коштами. І розпочинати це треба з напрацювання теорії та практики управління цими коштами.

Думка про те, що Україна не володіє необхідними власними накопиченнями для забезпечення інвестиційно-інноваційної діяльності, є помилковою. І жодні світові організації не прокредитують Україну сильніше й надійніше, ніж її громадяни.

За належністю до інституціональних секторів економіки виділяють заощадження: нефінансових корпорацій, фінансових корпорацій, держави (державних установ), домашніх господарств, некомерційних організацій, що обслуговують домашні господарства. Враховуючи, що в ринковій економіці переважає приватна власність, а отже, власниками фірм є фізичні особи – суб'єкти домашніх господарств, то головна увага зосереджена саме на заощадженнях фізичних осіб. І хоча їх заощадження розділяються на грошові, натурально-речові і фінансові активи, в сукупному доході фізичних осіб все-таки основну роль відіграють грошові доходи, які у замкнутій економіці – єдине джерело надходження коштів на грошовий ринок. Саме за його рахунок інші інституціональні одиниці можуть збільшити свої інвестиції.

З урахуванням цих положень доцільно розглянути динамічні зміни у структурі грошових ресурсів України лише за останні 5 років (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка коштів фізичних осіб та їх заощаджень за 1998-2003 рр. в Україні

Роки	Грошова	Україна
------	---------	---------

	маса (МЗ), млрд. грн.	кошти фізичних осіб		у т.ч. заощадження		
		млрд. грн.	% до МЗ	млрд. грн.	% до МЗ	% до коштів фізичних осіб
1998	15,7	10,7	65	3,1	19,7	28,9
1999	22,0	13,9	63	4,3	19,5	30,9
2000	32,0	19,4	61	6,7	20,9	34,5
2001	45,5	30,6	67	11,3	24,8	36,9
2002	64,5	45,5	70,5	19,3	29,9	42,4
I півріччя 2003 р.	79,0	54,0	68,4	26,6	33,6	49,2

Проведені дослідження дозволяють констатувати не тільки наявність концентрації готівкових грошових ресурсів у фізичних осіб, а й низький рівень їх використання в офіційних сферах економіки.

Заслуговує на увагу порівняльний аналіз щодо наявності гривневої готівки поза банками в загальних обсягах грошових ресурсів в Україні (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка змін готівкової маси у грошових ресурсах України за 1998-2003 рр.

Роки	Україна		
	грошова маса (МЗ), млрд. грн.	готівка поза банками (М0), млрд. грн.	питома вага у грошовій масі (МЗ), %
1998	15,7	7,1	45,2
1999	22,0	9,5	43,2
2000	32,0	12,7	39,7
2001	45,5	19,4	42,6
2002	64,5	24,4	37,8
I півріччя 2003 р.	79,0	29,3	37,1

Аналіз показав, що за п'ять досліджуваних років в Україні готівка поза банками в загальних обсягах грошових ресурсів зростає у 4,1 рази та її питома вага у грошовій масі (МЗ) залишається великою і сталою – в межах 40 відсотків.

Висновки, які можна зробити із порівняльних аналізів, є наступними:

- нині більша частина готівкових грошових ресурсів, або це 54,0 млрд. грн. (68,4 відсотка до грошової маси), зосереджена у фізичних осіб;
- із коштів, які сконцентровані у фізичних осіб, лише 26,6 млрд. грн., або це лише третина до грошової маси, перебуває на заощадженнях;
- питома вага гривневої готівки, яка залишається на руках у населення і перебуває поза банками, є великою і сталою – 30,0 млрд. грн.;
- частина доходів населення, а це стосується доходів частини фізичних осіб, які неофіційно зайняті у торгівлі та сфері послуг, а також в інших видах “тіньової” економіки, перебуває поза статистичним обліком і є недекларованою;

- як стверджують експерти, на руках у людей іще “крутиться” в межах 10-15 млрд. американських доларів, або (у гривневому еквіваленті) 53-80 млрд. грн.

Таким чином, Україна володіє необхідними власними коштами для структурної перебудови економіки, кількість яких перевищує плановий обсяг залучення інвестицій в економіку до 2010 р. (82,6 млрд. грн.), визначений національною програмою інвестиційної діяльності, яка схвалена Кабінетом Міністрів України у жовтні 2001 р. Якщо в Україні повсюдно погасити заборгованість у зарплатні та її підвищити, то внутрішній ресурсний резерв країни стане набагато більшим.

Головне зараз – аби держава переосмислила свою роль і внутрішню функцію щодо здійснення інвестиційно-інноваційної політики та в найближчий час задекларувала основні засади створення і запровадження ощадно-кредитної системи, яка б увібрала зарубіжні та вітчизняні наукові напрацювання і практику, а також зобов’язання держави щодо утворення даної системи.

Зміст цих основних засад повинен увібрати розуміння того, що створення і запровадження ощадно-кредитної системи має загальнодержавну, фінансову, економічну і соціальну сутність, адже за рахунок реалізації цієї системи держава змогла б:

- одержувати неемісійні кредитні ресурси для їх направлення на виконання першочергових проектів структурної перебудови економіки;
- повернути в офіційну економіку кошти (30 млрд. грн.), які перебувають поза банками, адже за переконливим ствердженням зарубіжних і вітчизняних науковців аналіз динаміки готівкової маси дає досить повну інформацію про розмір тіньового сектора економіки;
- вирівняти (за рахунок створення додаткових робочих місць) дещо деформовану практику щодо соціальних виплат працездатному населенню, коли питома вага соціальних виплат в його доходах є часто більшою, ніж доходи від заробітної плати;
- покращити соціальний захист населення, адже за умови режиму суворої економії багато людей періодично відкладають гроші на вирішення великих і малих проблем (за останні 3 роки приріст заощаджень населення складає 5-8 млрд. грн. в рік).

Звичайно, висновок щодо необхідності створення та запровадження цілісної ощадно-кредитної системи вимагає напрацювання конкретних механізмів її реалізації. Причому, механізми повинні бути такими, які б у поєднанні з комплексом регуляторних факторів забезпечували формування ресурсів і джерел інвестування.

Закономірним є запитання щодо інституцій, які у міру запровадження ощадно-кредитної системи розширюватимуть і вдосконалюватимуть посередництво на ринку послуг. Тим більше, що в Україні відбувається реформування фінансового сектора економіки відповідно до Закону України “Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг”.

З урахуванням міжнародного досвіду, що економічне зростання і забезпечення ефективних умов для розвитку економіки, покращення соціального захисту та добробуту можливі лише за умов ефективного розвитку банківської системи як одного з головних елементів ринкової економіки, в найближчий час в Україні в системі установ фінансового ринку банки і надалі виконуватимуть роль як “основні носії і організатори грошово-кредитних відносин” [2]. Цьому значною мірою сприятиме реалізація розробленої Національним банком України Комплексної програми розвитку банківської системи України на 2003-2005 рр., головний зміст якої полягає в розбудові такої банківської системи, що стимулюватиме розвиток економіки, викликатиме довіру населення та буде конкурентноспроможною на зовнішніх ринках.

Правда, стимулювання інвестиційної спрямованості в діяльності банків, особливо щодо збільшення довгострокового кредитування економіки, можливе лише за умови запровадження системи заходів щодо нарощування збереження коштів, особливо фізичних осіб, на довгострокових вкладах.

Проведений аналіз (табл. 3) дозволяє констатувати, що в Україні із залучених коштів у національній грошовій одиниці лише третина є строковими вкладками і 16 відсотків – довгостроковими. Щодо коштів, залучених у фізичних осіб, то 43 відсотки коштів є строковими вкладками, 22,4 відсотка – довгостроковими. Причому тенденції щодо нарощування довгострокових коштів не є такими, які б давали ресурсну можливість перевести сучасну систему інвестування на інвестиційно-інноваційну діяльність нового типу.

Таблиця 3

Динаміка коштів, залучених за термінами вкладів, протягом 1998-2003 рр. (на кінець періоду, млн. грн.)

Роки	Залучено коштів					У т.ч. фізичних осіб				
	Всього	у національній валюті		в іноземній валюті		Всього	у національній валюті		в іноземній валюті	
		строкові	з них довгострокові	строкові	з них довгострокові		строкові	з них довгострокові	строкові	з них довгострокові
1998	8278	1843	280	1451	255	3119	1243	–	1012	–
1999	12156	2273	339	2293	334	4319	1423	–	1608	–
2000	18738	3537	585	3824	560	6780	2222	494	2439	445
2001	25674	6999	2090	5228	1461	11338	4458	1554	3717	1098
2002	37715	11756	5396	8046	3755	19302	8076	4085	6226	3083
I півр. 2003	49017	15720	7848	10082	5493	24613	10487	5522	8018	4301

Узагальнюючи викладене, окреслення засад і механізмів щодо організації та впровадження цілісної ощадно-кредитної системи може бути наступним:

а) ощадна справа:

- прийняття Верховною Радою України системного Закону України “Про ощадну справу”, а також Закону “Про економічну амністію”, що дозволило б забезпечити правову основу організації та впровадження ощадної справи;
- створення передумов та напрацювання механізмів щодо нарощування залучення довгострокових коштів громадян та інших довгострокових ресурсів;
- напрацювання і запровадження спеціальних програм Уряду України, які б забезпечували концентрацію кредитних ресурсів і визначали пріоритетні галузі економіки, в котрі як “локомотиви” національної економіки першочергово направлялися б заощадження;
- досягнення стійкої довіри населення до банківської системи шляхом напрацювання системи гарантування вкладів фізичних осіб, зокрема створення системи депозитного страхування, яка б забезпечувала захист вкладників на випадок банкрутства банків, а також дійової правової системи розгляду та задоволення через суд скарг вкладників;
- активне застосування зарубіжного досвіду організації заощаджень населення, особливо щодо організації та застосування накопичувальних інвестиційних схем, в тому числі пенсійних рахунків, рахунків на оплату навчання, рахунків на придбання житла тощо;
- підвищення ролі банків у здійсненні договірних операцій, зокрема в управлінні пайовими фондами;
- поширення власного позитивного досвіду зарплатних та пенсійних проектів на основі Національної системи масових електронних платежів (НСМЕП) та міжнародних платіжних карток;
- запровадження для забезпечення технологічного розвитку банківських операцій таких новітніх технологій, як інтернет-банкінг та телебанкінг;
- запобігання використанню банківської системи для здійснення протиправних та сумнівних операцій, включаючи відмивання доходів, отриманих злочинним шляхом;

б) кредитні відносини:

- прийняття Верховною Радою України, насамперед, законів України “Про кредит”, “Про бюро кредитних історій”, “Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень”, а також внесення змін до Законів України, що дозволить поглибити і забезпечити правове врегулювання кредитних відносин;
- перегляд кредитного портфеля банків України щодо зменшення спрямування грошових коштів у плинну діяльність та ліквідації дисбалансу між різними видами економічної діяльності позичальників

(співвідношення між частками кредитів, направлених у торговельні операції та у будівництво, транспорт, зв'язок);

- напрацювання системи економічних нормативів (зменшення норм резервування на інвестиційні кредити, зниження податкового тиску тощо) щодо стимулювання діяльності фінансових установ, насамперед банків, по довгостроковому кредитуванню пріоритетних галузей, новостворених підприємств;
- розширення сфери застосування іпотеки шляхом вдосконалення законодавчої та нормативної баз для реалізації механізму даного виду кредитування і ефективного функціонування первинного і вторинного ринків іпотечного фінансування;
- активне використання лізингової схеми кредитування, зокрема для підтримки підприємств сільського господарства та сфери послуг;
- спрямування процентної політики на подальше зниження рівня процентних ставок банків, що забезпечить підвищення їх доступності для більшої кількості суб'єктів господарювання;
- врегулювання на законодавчому рівні захисту прав кредиторів, особливо щодо забезпечення на законодавчому рівні реальної можливості звернення кредитором стягнення і реалізації заставленого майна, створення умов для скорочення процедур розгляду справ, пов'язаних із зверненням стягнення на предмети застави;
- створення системи розкриття інформації про добросовісне виконання позичальниками зобов'язань перед банками, для чого потрібно передбачити створення системи незалежних рейтингових агентств, кредитного бюро.

Головне, щоб ми якнайшвидше усвідомили: в ринкових умовах змінюється роль грошей в обороті інвестицій. І в Україні поглибити роль грошей в обороті інвестицій зможе цілісна, масштабна і вигідна для держави та громадян ощадно-кредитна система – домінанта власної інвестиційно-інноваційної політики.

Список літератури

1. Бочині Д., Волинський Г. Структурна перебудова економіки в умовах глобалізації та інформатизації // Економіка України. – 2003. – № 7. – С. 20.
2. Дзюблюк О.В. Організація грошово-кредитних відносин суспільства в умовах ринкового реформування економіки. – К.: Поліграф. книга, 2000. – С. 51.
3. Лавров О. Хочешь быть нищим и зависимым – получай иностранную помощь // Свое дело. – 1994. – № 51. – С. 4.